

DANUTA WOSIK-KAWALA

Postawy młodzieży szkół średnich wobec osób starszych

Attitudes of Secondary School Youth towards Elderly People

ORCID: 0000-0003-2846-7203, doktor habilitowany, profesor UMCS, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Instytut Pedagogiki, Polska

Streszczenie

Artykuł ma charakter teoretyczno-empiryczny i stanowi relację z badań prowadzonych przez autorkę. Ich celem była próba określenia postaw młodzieży szkół średnich wobec osób starszych. Podstawę analizy stanowił materiał empiryczny otrzymany z badań przeprowadzonych za pomocą testu zdań niedokończonych wśród uczniów lubelskich szkół średnich.

Słowa kluczowe: osoby starsze, młodzież, postawy

Abstract

The article has a theoretical and empirical character and is an account from the research conducted by the author. The aim of the presented research was an attempt to determine the attitudes of secondary school youth towards elderly people. The basis of the analysis was the empirical material obtained from the tests carried out with the help of the test of incomplete sentences among pupils from Lublin high schools.

Keywords: elderly people, youth, attitudes

Wstęp

W ostatnich latach liczba osób starszych w społeczeństwie polskim systematycznie wzrasta. Jednocześnie występuje spadek przyrostu naturalnego, a w konsekwencji dochodzi do zjawiska starzenia się społeczeństwa. Na starzenie się ludności duży wpływ ma spadek liczby urodzeń oraz obniżenie poziomu częstotliwości umierania, szczególnie w najstarszych grupach wiekowych, co wiąże się z wydłużeniem przeciętnej długości trwania życia (Kancelaria Senatu, 2018, s. 15). Prognoza ludności dla naszego kraju przewiduje zmiany struktury wieku oraz ubytek liczby ludności. Prognozuje się, że w 2050 r. liczba ludności Polski w porównaniu z 2013 r. zmniejszy się o 12%. Będzie można również zaobserwować ujemny przyrost naturalny oraz znaczny wzrost liczby osób w wieku

65 lat i więcej. Przewiduje się, że osoby te będą stanowiły około 1/3 populacji (GUS, 2014, s. 109). Dlatego ważne jest poznanie, jakie postawy wobec osób starszych przejawia młodzież, gdyż to ona w przyszłości będzie decydować o jakości życia tych osób, ustanawiając odpowiednie regulacje prawne, gospodarcze i społeczne. Ważne jest, aby młodzież potrafiła zrozumieć sytuację seniorów, ich potrzeby oraz możliwości. Zwłaszcza że postrzeganie osób starszych, po 65. roku życia, ma często charakter stereotypowy. W wielu przypadkach względem tych osób można zaobserwować zjawisko ageizmu. Polega ono na dyskryminacji osób starszych ze względu na ich wiek, co powoduje zjawisko ich marginalizacji, a także wycofania się z aktywności społecznej (Nierzewska, Gurba, 2018, s. 56). Omawiane zjawiska zwiększają ekskluzję społeczną osób starszych charakteryzującą się m.in. niemożnością uczestnictwa przez te osoby w życiu społecznym (za: Krzysztofiak, 2012, s. 30). Zmiana postaw społeczeństwa wobec seniorów stanowi zatem pilną kwestię społeczną wymagającą rozwiązania. Zwłaszcza że coraz więcej z nich cieszy się dość dobrym zdrowiem, jest aktywnych fizycznie i korzysta z różnych form życia społecznego (Trempla, Zajac-Lamparska, 2007, s. 450).

Założenia metodologiczne

Niniejszy artykuł to część większego projektu badawczego prowadzonego przez autorkę. Celem zaprezentowanych w nim badań była próba określenia postaw młodzieży szkół średnich wobec osób starszych, główny problem badawczy przyjął zaś postać pytania: Jakie postawy względem osób starszych przejawia młodzież szkół średnich?

Podstawą analizy prezentowanych w tym artykule zagadnień był materiał empiryczny otrzymany z badań przeprowadzonych za pomocą testu zdań niedokończonych składającego się z siedmiu początków zdań tak dobranych, aby uzyskać jak najwięcej informacji na temat obrazu osób starszych w percepcji młodzieży. W opracowaniu zebranego materiału posłużono się metodą sędziów kompetentnych, którzy na podstawie analizy treści dokończeń zdań utworzyli kategorie odpowiedzi i zakwalifikowali je jako pozytywne, obojętne bądź negatywne w odniesieniu do osób starszych. Każde zdanie oceniało trzech sędziów kompetentnych, stosując skalę 5-punktową. Wartości 1–2 wskazywały na niekorzystną ocenę osób starszych (1 – ocena niekorzystna, 2 – raczej niekorzystna), wartość 3 przyznano dokończeniom obojętnym, a 4–5 – ocenom pozytywnym (4 – ocena raczej korzystna, 5 – korzystna).

Badania prowadzono od lutego do marca 2019 r. wśród 243 uczniów szkół średnich w wieku 15–19 lat. Wzięło w nich udział 184 dziewcząt (75,72%) i 59 chłopców (24,28%). Przewaga kobiet wynika z faktu, że wśród losowo wybranych szkół średnich (technika i licea) biorących udział w badaniu – a w wśród nich w losowo wybranych klasach – przeważały dziewczęta.

Wyniki badań w zakresie postaw uczniów szkół średnich wobec osób starszych

Otrzymane wyniki badań analizowano w kontekście postawy rozumianej jako względnie trwała tendencja człowieka do pozytywnego lub negatywnego wartościowania przez niego obiektu, przy czym wartościowanie to może odnosić się zarówno do wzbudzonej przez dany obiekt emocji, oceny, jak i reakcji (zob. Wojciszke, 2015, s. 200).

Na podstawie zebranego materiału empirycznego starano się wyodrębnić postawę pozytywną, negatywną i obojętną wobec osób starszych. Przyjęto, że postawa pozytywna ujawnia się w wypowiedziach nacechowanych dodatnim ładunkiem emocjonalnym oraz w pozytywnym postrzeganiu osób starszych. Postawa negatywna odzwierciedla negatywne emocje oraz niekorzystny sposób postrzegania osób starszych, postawa obojętna zaś nie zawiera ładunku umożliwiającego zaklasyfikowanie wypowiedzi badanego jako pozytywnej lub negatywnej (por. Rembowski, 1984, s. 89).

Ze względu na ograniczenia objętościowe artykułu zrezygnowano z prezentowania wyników badań w tabelach na rzecz ich opisu.

Sposób myślenia oraz przekonania badanych uczniów na temat osób starszych uzyskano dzięki analizie dokończeń rozpoczętych zdań. Pierwsze z nich dotyczyło potrzeb osób starszych (zdanie 1: *Starzy ludzie najbardziej potrzebują...*). Badana młodzież szkół średnich uważa, że ludzie starsi najbardziej potrzebują pomocy w zakresie opieki i wsparcia – takiej odpowiedzi udzieliło aż 53,50% uczniów. Dość znaczna grupa badanych, bo aż 40,74%, twierdzi, że osoby starsze potrzebują zainteresowania ze strony najbliższych osób. Nieliczni (5,76%) wskazali, że osobom starszym brakuje pomocy rzeczowej i materialnej. Zebrane odpowiedzi dotyczące potrzeb osób starszych wskazują, że sposób myślenia młodzieży o osobach starszych wydaje się potwierdzać istniejący w społeczeństwie i opisywany w literaturze stereotyp dotyczący ludzi starszych postrzeganych jako zmęczonych, samotnych, chorych (zob. Leszczyńska-Rejchert, 2012).

W kolejnym zdaniu młodzież miała za zadanie wypowiedzieć się na temat znanych im osób starszych (zdanie 2: *Większość starszych osób, które znam...*). W pozostałych przypadkach początki zdań odnosiły się do osób starszych jako ogólnej populacji ludności.

Przeprowadzona analiza danych otrzymanych z dokończeń zdania drugiego upoważnia do stwierdzenia, że ponad połowa uczniów (54,73%) dokonała pozytywnej oceny osób starszych, wskazując, że są to osoby sympatyczne, uśmiechnięte i troskliwe. Pozostali badani mniej korzystnie postrzegają osoby starsze: 23,87% uważa, że osoby te na co dzień doświadczają przykrych uczuć i emocji, czują się samotne i martwią się o przyszłość. Natomiast 4,11% badanych zwróciło uwagę na to, co posiadają osoby starsze, wymieniając zarówno wnuki, jak i emeryturę czy psa.

Postrzeżenie osób starszych jest dość złożone. Istotne jest, aby młodzież postrzegła dostrzec pozytywne aspekty funkcjonowania osób w tym okresie życia, tak by przeciwdziałać wspomnianemu zjawisku ich marginalizacji. Dlatego poproszono badanych o dokończenie następującego zdania: *U ludzi starych najbardziej lubię...* (zdanie 3).

Dokończając to zdanie, badani najczęściej wskazywali, że u osób starszych podoba im się posiadanie pozytywnych cech i umiejętności wpływających na poprawne relacje z innymi ludźmi (38,68%). Stosunkowo wielu uczniów (36,63%) ceni posiadaną przez osoby starsze wiedzę oraz doświadczenie życiowe. Zdecydowanie mniej, bo tylko 15,64%, odpowiedzi dotyczyło troski o innych przejawianej przez osoby starsze. Niestety wśród odpowiedzi znalazły się też takie, które wskazywały na niekorzystne nastawienie wobec osób starszych. Stanowiły one 4,12%.

Starość wiąże się z różnymi zmianami zachodzącymi w życiu człowieka – jedną z nich jest rezygnacja z aktywności zawodowej i przejście na emeryturę. Zmiana ta jest dla wielu osób bardzo trudna i związana z reorganizacją dotychczasowego życia.

Opinie badanej młodzieży na temat znaczenia pracy dla osób starszych poznano dzięki dokończeniu przez nich początku zdania 4: *Dla człowieka starego praca jest...*

Uzyskane dane dotyczące znaczenia pracy dla osób starszych w percepcji młodzieży szkół średnich wskazują na raczej niekorzystne jej postrzeżenie przez osoby starsze. Prawie połowa badanych stwierdziła, że praca dla seniorów jest uciążliwą koniecznością (46,10%), a 14,40% uznało, że jest przeszłością, która nie ma już znaczenia. Tylko 18,10% uczniów dostrzegło, że praca może być dla osób starszych źródłem przyjemności, a 21,40% – że jest wartością samą w sobie. Biorąc pod uwagę fakt, że dla wielu osób aktywność zawodowa wiąże się z poczuciem własnej wartości, w tym wartości społecznej, takie postrzeżenie przez młodzież seniorów może wskazywać na dość stereotypowe myślenie o nich.

Między młodzieżą a osobami starszymi niejednokrotnie występuje konflikt pokoleń, który przejawia się w odmiennych poglądach i ocenach prezentowanych przez obie grupy. Postrzeżenie młodzieży przez osoby starsze z perspektywy badanych uczniów uzyskano dzięki analizie dokończeń zdania 5: *Ludzie starzy myślą o młodzieży...* Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, że badani w zdecydowanej większości (74,90%) uważają, że ludzie starzy źle myślą o współczesnej młodzieży. Tylko nieliczni (11,52%) sądzą, że osoby starsze pozytywnie ich oceniają.

Starość nazywana jest także ostatnim okresem życia i zazwyczaj wywołuje wiele negatywnych skojarzeń, w tym też i takie, że ten okres życia stanowi czekanie na śmierć (Brzezińska, Appelt, Ziółkowska, 2016, s. 299).

Na podstawie dokończeń zdania 6: *Dla wielu ludzi starych śmierć jest...* stwierdzono, że większość badanej młodzieży (41,56%) uważa, że osoby starsze

są przygotowane do śmierci i traktują ją jako naturalny etap kończący życie. Dla 19,75% badanych śmierć przynosi seniorom ulgę w cierpieniu i jest postrzegana jako wybawienie. Pozytywne nastawienie do śmierci prezentowało 4,53% badanych, którzy stwierdzili, że jest to początek drugiego życia. Natomiast 15,23% uczniów sądzi, że śmierć dla osób starszych jest przerażającą wizją końca życia.

Ostatnim zagadnieniem podjętym w tych badaniach było poznanie oceny życia seniorów przez badanych uczniów szkół średnich (zdanie 7: *Życie większości ludzi starych jest...*).

Młodzi ludzie, wypowiadając się na temat życia seniorów, w zdecydowanej większości (78,19%) oceniają je negatywnie. Tylko nieliczni (16,87%) zwrócili uwagę na pozytywne strony życia osób starszych. Taka ocena wydaje się dość krzywdząca i wynika raczej ze stereotypowego myślenia o osobach starszych niż z posiadanej wiedzy na ten temat.

W celu określenia postaw badanej młodzieży wobec osób starszych analizie poddano ich wypowiedzi, uwzględniając ładunek uczuciowy tkwiący w ich semantycznej treści. Zgodnie z modelem opracowanym przez Rembowskiego (1984) obliczono wskaźniki procentowe dla każdej z postaw. W tym celu obliczono liczbę określającą wszystkie uzyskane w badaniu wypowiedzi, mnożąc liczbę badanych osób (243) przez liczbę zdań (7) i otrzymując w ten sposób liczbę „osobozdań” – od tej liczby obliczono dane procentowe (Rembowski, 1984, s. 90). Następnie zliczono wypowiedzi badanych, klasyfikując je do wyodrębnionych postaw. Wskaźnik procentowy dla danej postawy obliczono według wzoru (Rembowski, 1984, s. 91):

$$\frac{\text{liczba wypowiedzi danego rodzaju, np. pozytywnych}}{\text{liczba osobozdań}} \times 100 = \dots \%$$

Dla każdej z postaw wskaźnik procentowy obliczono w ten sam sposób. Uzyskane dane zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Postawy badanych uczniów szkół średnich wobec osób starszych

N (osoby)	N (początki zdań)	N osobozdań	Postawy						Ogółem	
			Pozytywna		Negatywna		Obojętna		N	%
			N	%	N	%	N	%		
243	7	1701	860	50,56	679	39,92	162	9,52	1701	100

Źródło: opracowanie własne.

Dane zestawione w tabeli 1 wskazują, że postawy badanej młodzieży wobec osób starszych są dość zróżnicowane. U większości badanych dominują pozytywne postawy wobec seniorów (50,56%), jednak w przypadku dość znacznej grupy młodzieży (39,92%) odnotować można postawy negatywne, a 9,52% badanych nie określiło w sposób zdecydowany ładunku pozytywnego bądź negatywnego w swoich wypowiedziach odnoszących się do osób starszych.

Podsumowanie

Na podstawie analizy uzyskanych wyników badań można stwierdzić, że badana młodzież szkół średnich przejawia zróżnicowane postawy wobec osób starszych. Podobnie jak w badaniach prowadzonych przez Rembowskiego (1984) oraz Nierzewską i Gurbę (2018) można przyjąć, iż stosunek młodzieży do seniorów ze społecznego punktu widzenia nie jest zbyt korzystny, mimo iż wśród badanej młodzieży nieznacznie dominowała postawa pozytywna. Podobne spostrzeżenia płyną z badań Miłkowskiej (2014), która twierdzi, że postawy młodych osób wobec starszych są nacechowane obojętnością i zdystansowaniem. Natomiast te prowadzone przez Trempałą i Zając-Lamparską (2007) ujawniły dyskryminacyjne stereotypy w obrazie człowieka starego. Również badania prezentowane w niniejszym artykule potwierdziły istniejący w opinii publicznej stereotyp człowieka starego jako tego, który potrzebuje opieki i wsparcia, traktującego pracę zawodową jako uciążliwą konieczność, wiodącego monotonne, ciężkie życie pozbawione rozrywki, negatywnie oceniającego młodzież i przygotowanego już do śmierci. Taki obraz człowieka starego skłania do podejmowania działań wychowawczych mających na celu kształtowanie właściwych postaw wobec seniorów, opartych głównie na rzetelnej wiedzy, a nie na stereotypach. Kształtowanie pozytywnych postaw młodzieży jest kwestią niezwykle ważną ze względu na poczucie jakości życia zarówno osób starszych, jak i w szerszym kontekście całego społeczeństwa.

Literatura

- Brzezińska, A., Appelt, K., Ziółkowska, B. (2016). *Psychologia rozwoju człowieka*. Sopot: GWP.
- GUS (2014), *Prognoza ludności na lata 2014–2050. Studia i analizy statystyczne 2014*. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/> (7.05.2019).
- Kancelaria Senatu (2018). *Starzenie się ludności w Unii Europejskiej. Stan obecny i prognoza*. Warszawa.
- Krzysztofiak, D. (2012). Polska starość w kontekście zagadnienia inkluzji społecznej. W: A. Leszczyńska-Rejchert, E. Kantowicz (red.), *Stereotypy a starość i niepełnosprawność. Perspektywa społeczno-pedagogiczna* (s. 29–47). Toruń: Akapit.
- Leszczyńska-Rejchert, A. (2012). Stereotypy starości w perspektywie społeczno-pedagogicznej. W: A. Leszczyńska-Rejchert, E. Kantowicz (red.), *Stereotypy a starość i niepełnosprawność. Perspektywa społeczno-pedagogiczna* (s. 17–27). Toruń: Akapit.
- Miłkowska, G. (2014). Analiza postaw społecznych wobec ludzi starszych na podstawie opinii studentów. *Rocznik Polsko-Ukraiński*, 25, 177–192.
- Musielewicz, A. (2010). *Instytucjonalne formy wsparcia człowieka starego w środowisku lokalnym*. Bydgoszcz: Wers.
- Nierzewska, A., Gurba, E. (2018). Wybrane uwarunkowania postaw osób u progu dorosłości wobec starości i seniorów. *Psychologia Rozwojowa*, 23(4), 55–69.
- Rembowski, J. (1984). *Psychologiczne problemy starzenia się człowieka*. Warszawa, Poznań: PWN.
- Trempała, J., Zając-Lamparska, L. (2007). Postawy wobec osób starszych: różnice międzypokoleniowe. *Przegląd Psychologiczny*, 50(4), 447–462.
- Wojciszke, B. (2015). *Psychologia społeczna*. Warszawa: Scholar.